

J. B. V. D.

DISSERTATIONEM

De

CRITERIO
VERITATIS,

Ex indultu

Ampl. Collegii Philosoph. Aboensis

PRÆSIDE

HENRICO HASSEL

Eloquentiæ profess. Reg. & Ord.

Ventilandam sistet.

JOHANNES BERGSTEDT

Vex. Smolandus.

In Aud. Majori ad d. XVIII, Junii
Anno MDCCXXXVI.

ABOÆ, Exc. Joh. Kiämpe, R. Ac. Typ.

S:æ R:æ M:tis

Magnæ Fidei VIRO

Reverendissimo in Christo Patri

ac DOMINO

**GUSTAVO ADOLPH.
HUMBRE,**

S. Theologiæ DOCTORI consum-
matissimo, inclitæ Dioeceseos Vexio-
nensis EPISCOPO Eminentissimo,
Synedrii Ecclesiastici PRÆSIDI Gra-
vissimo, Gymnasiorum & Scholarum
per Diœcesin EPHORO adcura-
tissimo.

MÆCENATI MAXIMO,

Longè lateque per universum orbem lit-
teratum decantatus favor Tuus
in singulos Musarum alumnos id effecit,
ut etiam ego, quem fata eorum numero
adscriptum volvere, eundem venerabundus
ambire hac occasione sustinuerim, illa ma-
estatus spe, me repulsam non esse laturum.

Pre-

Prodit jam in lucem presens dissertatiuncula omni suo ipsius nitore destituta; quare splendorem ex celebratissimo Tuo Nominis foenerari desiderat. Ignosce Reverendissime Praesul, quod eo audacia processerit tenuitas mea, ut eam Reverendissimo Nomini Tuo inscribere non dubitaverit: aspice serena fronte hoc submissee venerationis signum, & patere Auctorem clientum Tuorum in numero aliquem obtinere locum. Cujus voti si compos fuero, Deum T. O. M. calidis fatigare precibus nunquam desistam, velit Reverendissimam Tuam dignitatem omni benedictionis genere beare, atque in Nestoream usque senectam, salvam, sospitem ac incolumem prestare.

Ero quoad vixero

Reverendissimi Nominis Tui,

Humillimus cultor
Hoh. Bergstedt,

Til Capitainen af Lïbo Låhns
Infanterie Regemente
Den Adle och Wålborne Herren
Herr CARL EDVARD FOCK,
Samt
Cornetten af Adelsfanan
Den Adle och Wålborne Herren
Herr MAXIMILIAN CARPLAN,
Mina Höggunstige Gynnare.

När Martis bugar, som sin tappra häns
der röra
Til hela landets hägn, naturen lämnat
har
I Hieltekroppen wig en själ som dygd mond
föra,
Wist älska alla dem, wist wörda dem en
hwar.

Hwi skulle då tit jag, som under all den
lefnad
I Finland jag tilbracht, ståds mäckt en
ådel själ
Med dygdens alster skön förknippad åga
tresnad
I wiga kroppar Ehr, min wördnad mins
nas wäl?

To, har jag hynnog frucht af Eder, H^{er}
var, funnit,
Som wisat sig mot mig i gødhet mar-
gefalt;
Så lår hwar wålbetånkt med råtta gie
mig wunnit
Min wørdnad leyddas får med tackfams-
hetens salt.

Til prof hwar af jag nu hår skyldigt låg-
ger neder
Mitt lilla pappers wårck: derjåmte lof-
war ut,
Ut stådse wørda all Ehr gunst. Men sidst
jag beder
Ehr mina Gynnare Gud signe til Ehr
slut!

Mina Höggunstige Gynnares

Ödmukaste Tjenare
JOHAN M. BERGSTEDT.

Handelsmannen uti Åbo,
Åhreborne och Högwälsachtad
Herr CARL. MAG. SIERCKEN,

Min Högvärade Wälsynnare.

Om jorden aldrig mände bära
Nån tyngre börda på sin kropp,
Än en, som tack samt ett wil lära
Wälskierningar at taga opp.

Och jag den godhet nog samt minnes
Herr Handels mannen mig betedt,
Ery hela åhr som jämt skall finnas
Äf mig beprisad widt och bredt;

Så lär han illa ett upptaga,
Om, enligt min skyldighet,
Hörsammast jag nu giet å daga
Min inre plicht til tacksamhet.

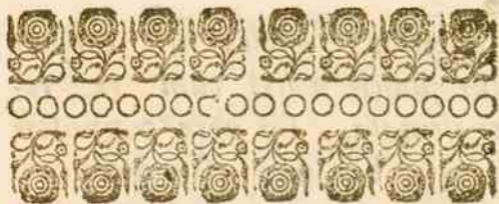
Ey när förmågan min ett hinner,
I wärket wisa plichten sin,
Så är ju rätt, at själen brinner,
Äf tacksamhet i kroppen min.

Haf tusend tack för godhet Eder,
Som mig är wisad margelund;
Lef säll och nöjder uti heder,
Tills döden hyddan slår till grund.

Åhreborne och Högwälsachtade Herr
Handelsmannens.

Hörsamste Dienare.

IOHAN: M: BERGSTEDT.

§. I.

DE criterio veritatis non-
nulla speciminis loco
in medium prolaturi,
primum aperiemus, quid per
veritatem, quid per ejus cri-
terium designatum velimus.
Ut de veritate Metaphysica &
Moralis nobis iam agere pro-
positum non est; ita nec il-
las definire necessarium vide-
tur. Logica veritas ad no-
strum institutum spectat; er-
go hanc ejus definitionem ad-
hibe-

hibemus: *Veritas est consensus* iudicii nostri cum re representata. sic vere cognoscimus, bis duo esse quatuor, quia revera sic est, & contrarium ejus implicat contradictionem. Sic vere asserimus, triangulum habere tria latera & tres angulos, siquidem hoc ad essentiam ejus pertinet. Sic vere affirmamus dari solem, stellas, planetas, terram & alia corpora, quandoquidem ista non finguntur, sed omnino existunt.

Criterion veritatis nobis est illud ipsum, unde dijudicari potest, an iudicium nostrum sit verum vel falsum. Alii in sensu metaphorico id regulam &

& amissim dixerunt, quia ut
 quantitates ad regulas ac a-
 missiles exiguntur; ita judici-
 a nostra ad ejuscemodi crite-
 ria examinari debent. Horum
 vero exempla proferre non li-
 cet, antequam exploratum
 fuerit, quænam sint criteria
 veritatis.

§. II.

NON audiendi sunt, qui
 veritatem nullam dari, &
 per consequens nec ullum e-
 jus criterium inveniri, garrunt,
 quales & olim & nostræ
 quoque ætate non pauci ex-
 stiterunt. Horum enim plures
 serio non egerunt; sed inge-
 nii solum ostentandi causâ
 talia protulerunt paradoxa, ut

4
aliis persuaderent, se tantis
viribus instructos esse, quan-
tæ ad fortissima *rationis* & *ex-*
perientia munimenta expu-
gnandum sufficerent. Quod si
quis vere ita senserit, hunc
adeo manifeste stultum fuisse
in aprico est positum, ut
commiseratione potius, quam
refutatione sit dignus. Quid
enim statuendum est de illo,
qui omnem veritatem Ontolo-
gicam & Mathematicam in-
dubium vocaverit, & ipsam
damnaverit experientiam? at-
que cum pertinaces ejuscemo-
di homunculi prima principia
rideant; omnis contra illos
frustranea est disputatio.

§. III.

PRæsupposito igitur veritatem dari, ut propius ad institutum veniamus, nonnullas de criterio ejusdem Philosophorum sententias producemus. Epicurei docebant veritatis criteria primum ex sensu esse accipienda; quia omnes res naturales illo percipiuntur. Quod ad ipsum attingit sensum, aliud veritatis criterium inde sumi non posse dicebant, quam ipsam ejus functionem seu sensationem, quippe quum ex opinione illorum nullum veritatis criterium sensibus desit. Mens autem, cum præter functionem, quam habet, dum rem quasi præsen-

lentem & adparentem contu-
 erur, exerceat etiam aliam, ni-
 mirum quod ratiocinetur; i-
 gitur ipsi fuit necessum, ut
 haberet prænotionem quan-
 dam, seu notionem anticipa-
 tam, ad quam respiciendo,
 quidpiam inferret. Hinc duo
 ipsis fuerunt veritatis criteria,
sensus nimirum & *prænotio* si-
 ve *anticipatio*. Primo horum
 criteriorum nimirum sensui
 tantam habebant fidem, ut ad
 certitudinem illius sine pericu-
 lo semper & ubique provoca-
 verint. Nefas enim prorsus
 erat de veritate inde sumpta
 dubitare. Nam si omnem
 sensum falli quis adserere vel-
 let, omne ipsi deesset crite-
 rium

rium, cuius ope veritatem, dijudicare posset. Sin vero hoc de aliquo tanrummodo sensu negaret, perplexa se mox intricaret disputatione; cum ipsi incumberet probandum, quis, quomodo aut quando fallatur, aut non fallatur sensus; adeo ut, cum controversia ejusmodi dirimi non possit, necesse foret, omne criterium sensibus excidisse. Asserebant etiam quod sublata sensuum certitudine, omnis cognitio & scientia tolleretur, imo etiam omnis vitæ agenda & rerum gerendarum ratio. Denique existimabant veritatem sensuum vel inde patere, quod eorum functiones re ipsa

pla existerent, utpote videre,
 audire &c. atque nullum esse
 discrimen inter *verum esse* &
existere; cum illud ipsum,
 quod existeret necessario et-
 iam esset verum. Unde il-
 lam opinionem verissimam es-
 se agebant Epicurei, cui sen-
 suum evidentia suffragaretur;
 contra, falsam, cui eadem re-
 fragaretur. Secundum verita-
 tis criterium sive *anticipatio-
 nem* omnem, quantacunque in
 mente esset, a sensibus pen-
 dere, idque vel per *incurso-
 nem* seu *incidentiam*, ut ho-
 mo coram spectatus; vel per
proportionem, dum eundem
 sibi quis amplificaverit in mo-
 dum gigantis, vel extenu-
 ave

9
verit in modum pygmæi; vel
per *similitudinem*, ut, dum ci-
vitatem non visam, instar vi-
sæ, quis sibi imaginatur; vel
denique per *compositionem*, dum
plures distinctas notiones quis
conjungit, ut hominis & bovis,
adeoque inde fit Centaurus.
Hæc prænotio seu præcogni-
tio ab illis omnis ratiocinati-
onis principium & fundamen-
tum statuebatur. Nam quod
inevidens esset ex rei eviden-
tis prænotione deberet de-
monstrari. Quibus album et-
iam sine hæsitatione Peripa-
teticæ addebant calculum.

§. IV.

AT his prorsus contrariam
Cartesiani fovent senten-
tiam

tiam, omnem omnino sensibus derogantes fidem, adeo ut sensum veritatis regulam esse penitus negaverint. Omnis enim inquit regula debet esse *certa & generalis*. *Certa*, certum quippe ex incerto haud nascitur. Sic nemo prudens fidem ei in posterum habebit regulæ, ex qua semel fuit deceptus. *Generalis*, in relatione ad ea, quæ secundum hanc regulam metiri decrevimus. Quod vero sensus talis regula esse non possit, probatum eunt: quia sæpissime fallit, nimirum dum solem duntaxat bipedalem, stellas immotas & alia id genus plura nobis exhibet. Neque gene-
ralis;

ralis; quia multa sunt sensibus vix pervia, quemadmodum spiritus omnes & modi, quibus mentes adficiuntur, quæ in sensus externos non incurrunt, sed intellectu duntaxat percipiuntur. Ex quibus concludunt certitudinem ac evidentiam sensus non esse criterium veritatis. Igitur aliud exhibent nimirum *perceptionem mentis claram atque distinctam*, quam ita probant: Potest quidem esse vera, ajunt, cum nulla sit falsitas cognitionis, ubi non datur obscuritas, nec obscuritas, ubi non ignorantia. Certa, nam alia de causa certus non sum, me existere, etiam-
 si

si dubitem vel fallar, quam qui-
 a certum est, nunquam fie-
 ri posse, ut cognitio clara
 & distincta sit falsa. Constat
 enim quod clare & distincte
 percipitur, eum, qui dubitas
 aut fallitur, adeoque cogitat,
 existere. Denique est etiam
 certitudinis, veritatisque &
 quarundam aliarum cognitio-
 num argumentum clara & di-
 stincta perceptio, quia adhi-
 betur etiam ad probanda ipsa
 axiomata generalia.

§. V.

AD sententiam Cartesiano-
 rum de criterio veritatis
 constituendo proxime accedit
Nob. D. Ehrenfried Valter von
Tschirnhausen in Medicina
 men-

mentis part. II, Sect. I. statu-
ens, distinctum alicujus rei
conceptum illud omnino esse.
Atque ut tota res eo evaderet
illustrior, exemplis eandem pro-
bare satagit; quæ a baculo
petit, cujus pars avulsa minor
certo certius concipitur, quam
integer; & a circulo in quo
omnes radios certissime con-
cipimus esse æquales. Quid
quid enim quis ita concipit,
ut veram non tantum ipsemet
habeat ejus rei ideam, sed
etiam solis verbis alii e-
jus rei antea prorsus igna-
ro eam excitare valeat, is
tuto confidere potest, se rem
illam vere concepisse, atque
genuinum veritatis criterium,
inve

invenisse, eundemq; conceptum
 satis idoneum esse ad alias ve-
 ritates inde eliciendum. Nam
 si primum posset concipi, pos-
 set etiam secundum & terti-
 um & deinceps; e contrario
 si primum non concipiatur,
 nec secundum, nec tertium.
 Atque hic processus in conci-
 piendo sine ullo periculo tuto
 peragi contendit. Proinde af-
 firmare & negare nihil aliud
 esse, quam voces externas, in-
 dicantes nos in mente quid-
 quam posse vel non posse con-
 cipere. Atque nullam aliam
 differentiam dari inter *ens* &
non ens, quam inter *possibi-*
le & *impossibile*, seu inter
 id quod *concipi*, vel non *con-*
cipi

cipi potest. Eandem quoque
 rationem esse axiomatum vul-
 garium: *Ex nihilo nihil fit.*
Non entis nulla sunt proprietates.
 Perindeque esse ac si dice-
 rem, ex eo, quod non con-
 cipitur, nequit aliud, quod con-
 cipitur, deduci. Hinc omne
 veritatis criterium in conceptu
 rerum claro atque distincto
 consistere concludit. Igitur
 multus est in eo, ut ostendat
 genuinum discrimen inter fa-
 cultatem concipientem & per-
 cipientem, seu intellectum,
 & imaginationem. Prioris o-
 pe concipimus ideas objecto-
 rum, aliis nudis tantum ver-
 bis perfecte communicabiles;
 per posteriorem autem opo-
 sen-

sensuum percipimus externa, siue grata sunt, siue ingrata. Atque sic Regulam Sect. Ult. p. 46. proponit, ad quam quis examinare potest, num rem revera concipiat, an eandem sibi tantum imagine-tur. Vide hac de re plura in medicina mentis part. II. Sect. I. pag. 34. & seq. Plures opiniones recensere non videtur necessarium. Nam, qui in extrema abierunt, omnes aut sensui aut rationi nimium tribuerunt.

§. VI.

EXpensis itaque hisce de criterio hoc constituendo variorum sententiis, ad easdem pro modulo ingenii exami-

minandas porro properamus. Quod ad primam attinet, ea tanto minus nobis arridere potest, quanto majorem Epicurei & Peripatetici sensibus nudis addunt fidem; quippe quos, licet in omnibus non decipiant, in multis tamen fallere experientia doceat quotidiana, quod etiam multis comprobari potest exemplis. Igitur si remota ratione notitia nudis sensibus acquisita adquiescere velimus, admodum certe vacillans esset in multis cognitio humana. Notitia enim, quæ solo sensu duce adquiritur, tantummodo est confusa, & judicium intuitivum in multis errat. Nam licet

B

quis

quis omne adhiberet studium,
 circumstantiis circa quædam
 objecta expendendis; oleum
 tamen & operam perderet,
 quia vix ac ne vix quidem so-
 li sensui sunt peruestigabiles.
 Exemplo nobis sint colores,
 quos clare satis a nobis per-
 cipi constat; notionem tamen
 eorum in physicis multa in-
 volvere, quæ nunquam attin-
 git sensus, extra dubium est;
 licet eos accurate distinguere
 nobis non sit impossibile. Dan-
 tur etenim quædam in illis, ad-
 eo minuta, ut exquisitissimo
 microscopio observari atque
 detegi non possint. Quem in-
 censum veniunt etiam ceteræ
 qualitates sensibiles saltem ple-
 ræque,

ræque, si non omnes. Pro-
 inde celeberr. Volf. in Log.
 part. II. Cap. II. §. 688. *Quod*
si, inquit, in re clare percepta
non nisi talia contineantur,
quæ solo sensu distinguere in-
potestate hominis minime posi-
tum; notionem sensu duce non
licet consequi nisi confusam.
 Hisce accedit quoque quod
 plurima objecta sensui huma-
 no aliter obijciantur, quam
 re ipsa sunt. Sic sol su-
 pra horizontem adparet instar
 disci plani. Qui vero eum
 hac gaudere figura judicat
 valde errat. Nam vel ex ma-
 culis in sole dudum est obser-
 vatum, quod sphericam ha-
 beat figuram. Unde constat
 quan-

quanta & qualis fides sensibus
 solis sit habenda. Quod au-
 tem Epicureorum concernit
 prænotionem, seu notionem
 anticipatam, cujus ope mens
 nostra, aliis intenta functioni-
 bus, veritatem investigat, &
 ad quam ceu criterium ean-
 dem examinat; cum etiam,
 ea originem debeat sensibus,
 hinc ejusdem fere certitudinis
 eandem cum priori esse jure
 existimamus. Nec Cartesiani
 nobis placent, qui omnem o-
 mnino sensibus derogant fi-
 dem. Si enim sensibus omnem
 detrahamus fidem, certe omnis
 notitia objectorum, quæ per
 sensus est haurienda, fallit, quod
 quidem absurdum. Nam no-
 vimus

vimus experientiam sensualem
 tantæ esse interdum necessitas,
 ut sine hac in multis ve-
 ritas investigari non possit. Li-
 cet cognitio quorundam ob-
 jectorum ita se habeat, ut o-
 mnino sensibus non pateat,
 quemadmodum ex anteceden-
 tibus constat; non tamen in-
 de sequitur, quod circa ve-
 rum inquirendum illorum,
 nullus prorsus sit usus. *Ischirn-*
hausii doctrinam imperfectionis
 merito arguitur, quia nullam
 conceptibilitatis & inconcepti-
 bilitatis definitionem dedit, sed
 in exemplis duntaxat adque-
 vit. Et, quod veritatem tum
 nobis optime perspectam ex
 mente *Ischirnhausii* habeamus,
 ubi

ubi cogitationes nostras cum aliis ita communicare possumus, gratis asseritur: quia dantur ideæ deceptrices cum aliis juxta communicabiles, ut alter perinde ac nos sibi videatur veram rei ideam habere, cum tamen falsissima sit. Et docet experientia omnium temporum tantum non infinitos errores cum aliis communicatos fuisse.

§. VII.

Restat jam, ut nostram de criterio veritatis sententiam dicamus. Quod atinet veritates abstractas e. g. Ontologicas & Mathematicas ideo illas admittimus, quia ratio non potest non easdem per-

perspicere. Unde novimus, quod
 impossibile sit idem esse &
 non esse, nisi quia hoc cla-
 re atque distincte percipimus,
 ejusque contrarium imperce-
 ptibile est? Unde constat bis
 duo esse quatuor, & trian-
 gulum habere tres angulos,
 nisi quia sic & non aliter con-
 cipimus? Idem de conclusio-
 nibus ex primis veritatibus per
 longam ratiociniorum seriem,
 deductis valet; siquidem a ve-
 ritate principiorum suam cer-
 titudinem mutuuntur, & in
 singulis conclusionibus eadem
 evidentia animadvertitur. Quod
 vero spectat cognitionem exi-
 stentium, illa certitudinem,
 suam confirmatura ad obser-
 vatio-

vationem & experientiam provocat. Immo impossibile est, quæ re vera existunt, sine fundamento experientiæ cognoscere. Patet hoc ex inductione; neque pro parte contraria, ullum exemplum monstrabitur. Quod Astronomi observationibus, & Physici experimentis sua stabiliant, norunt omnes. De scientia medica idem constat. Neque negotia humana aliter quam per experientiam explorantur. Scientiam Politicam ab experientia natam esse, ejusque præxin experientiam præsupponere, adeo etiam est perspectum, ut probatione non egeat. Plura congerere super-

vacaneum ducimus. Ubi autem observationum & experientiae mentionem facimus, non excludimus rationem. Hæc enim observata examinare & experientiam regere debet. Sic Astronomi & Physici suas partes explere nequeunt, nisi Mathesos puræ scientia sint instructi. Neque ex historię lectione & variorum in vita humana casuum observatione ad prudentiam proficit, nisi qui iudicio practico gaudet, rerumque causas rimari valet. Addimus experientiam haud raro confirmare, quod ratio a priori invenit. Sic calculum astronomicum phænomena confirmant. Sic veritatem

inventi mechanici opus ipsum
 confectum probat. Ex hisce
 itaque sequitur, rationem &
 experientiam esse fontes o-
 mnis veritatis. Unde autem
 veritas ac certitudo primum
 enascitur, hinc etiam omnis
 quæstio de vero & falso, cer-
 to & incerto, dijudicanda ve-
 nit. Ergo etiam ratio & ex-
 perientia sunt criteria veritatis.
 Sed dicat aliquis: unde mihi
 constabit de certitudine
 rationis & experientiae? E-
 jusmodi criterium quæro, un-
 de convincar firma esse rati-
 onis & experientiae dictata.
 Diximus jam modo experien-
 tiam subjectam esse debere
 rationi; & sensuum errores a
 ra-

ratione corrigendos esse, omnes largiuntur, quod & fieri posse ipsa experientia docet. Verum si statuimus in nobis aliud principium ratione superius, a quo ipsa ratio examinabitur, quale hoc erit? Rationale ne an irrationale? Utique rationale, adeoque res eodem recideret, & ratio nihilominus supremus veritatis iudex maneret. Atque omnes regulæ, ad quas in ratiocinando respicimus, nullius forent pretii, nisi ratio earum veritatem primum adgnosceret. Fatemur argumentum hoc præstantissimum copiosius pertractari potuisse, imo forte debuisse; sed temporis & facultatum rationem habentes imponimus finem.

Til Herr Respondenten.

J sanning, som wårt inre lius
Otwungit ålskar i sitt huus,
Ha'n I min Bror hållst welat söka,
At wisa Edert mogna wett,
När wittera ämnet medel sedt
Naturligen des grund föröka.
En ogemener konst wist är,
Se sant och osant, at man lär
Med wett dem bägge så uhrskilja,
At sanning uti gyldne pracht
Går fram och dödar lögnens macht,
När andra ok bedraga wilja
J ha'n min Bror med digert wett
Behierrat, at försarenhet
Ett sundt förnuft anledning gifwer,
Rätt sluta om alt hwad som rörs,
Gie redigt swar på det som hörs,
Så sanning i sin prydnat blifwer.
Ty hoppas jag Ehr flit blir lönt,
Ehr nit med ächta Lager krönt
Af allom, som des pracht wårdera.
Dernäst jag ber:sielf hennes Far
Tildela Edert år och dar,
Och hwad Ehr wålgång kan förmera.

Önskas af
PET. RINGH.

Wexionensi.